

Ortaçağ Anadolu Türk Mimari Bezemesinde Vakvak Üslubu

Dr. Turgay YAZAR*

Özet: Ortaçağ Anadolu Türk mimarisinde kıvrım dal ve yapraklara eklenen insan veya hayvan başları ya da figürlerinden oluşan bir grup bezeme, bazı araştırmacılarca Şamanizm, eski Türk dini, on iki hayvanlı takvim, burç hayvanları veya Türk mitolojisinde yer alan hayvanlarla ilişkilendirilerek açıklanır. Ortaçağ Anadolu Türk sanatında 13. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşan bu bezemeler, Şamanizm, burç veya takvim hayvanlarıyla ilişkili olmayıp Vakvak adı verilen bir ağacın üsluplaştırılarak mimari bezemeye aktarılan örnekleridir. Hint Okyanusu'ndaki adalardan biri olduğuna inanılan Vakvak Adası'nda yetişen ve bulunduğu adaya adını da veren Vakvak Ağacı, dallarının uçları veya meyveleri insan ya da hayvan şeklinde olan ve vak vak şeklinde ses çıkaran efsanevi bir ağaçtır. Vakvak Ağacı'ndan gelişen ve mimari bezeme dışında kitap, seramik, maden, cam, ahşap, kumaş ve halı gibi diğer sanat dallarında da yaygın olarak kullanılan bu bezeme türünün bir üslup olduğu 16. yüzyıla ait bir kaynak tarafından da doğrulanır. Bu nedenle kıvrım dal ve yapraklara eklenen insan veya hayvan başları ya da figürlerden oluşan bu bezemeleri, Şamanizm, burç veya takvim hayvanlarıyla ilişkilendirilmek yerine bir bezeme üslubu olarak değerlendirilmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Vakvak Adası, Vakvak Ağacı, Konuşan Ağaç, Vakvak Üslubu, Anadolu Türk mimarisi, mimari bezeme

Bu çalışmanın konusunu, Ortaçağ Anadolu Türk mimarisinde kıvrım dal ve yapraklara eklenen insan veya hayvan başları ya da figürlerinden oluşan bezemeler oluşturmaktadır.¹ Anadolu Türk mimarisinde 13. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşan ve gerçeküstü bir anlayışın ürünü olan bu bezemeler, birçok araştırmacı tarafından figürleri esas alan bir bakışla Şamanizm, eski Türk dini, on iki hayvanlı takvim, burç hayvanları veya Türk mitolojisinde yer alan hayvanlarla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Çalışmamızda konu, bugüne kadarki yaklaşımlardan farklı olarak, figürler esas alınmadan incelenecek ve bu bezemelerin "Vakvak" veya "Vak" adı verilen bir bezeme üslubu olduğu savunulacaktır. Konunun değerlendirilmesinde, Türk ve İslam

---

* Cumhuriyet Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü / SİVAS
tyazar@cumhuriyet.edu.tr

sanatında 9. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar görülen bu bezemelerin açıklayıcı olacağını düşündüğümüz örnekleri kullanılacaktır.

Ortaçağ Anadolu Türk sanatında bu tür bezemeye sahip bilinen en erken tarihli örnek, Kayseri-Sivas kervan yolu üzerindeki Karatay Hanı'dır. Hanın, Vezir Celaleddin Karatay tarafından 1240-1241 yılında inşa ettirilen avlu taçkapısını kuşatan içteki bordüründe, rumilerin oluşturduğu çerçeveler içinde, rumilere bağlı, cepheden tasvir edilmiş bir boğa¹ ve palmeti andırır bir yaprak üzerine işlenmiş insan başı vardır (Resim 1). Taçkapı nişinin doğusunda, alttaki panolardan dışta kinde ise, alt kısmında sırt sırta iki siren figürü bulunan rumi çiftinin birleşen tepe yaprakları üzerinde bir insan başı yer almaktadır (Resim 2).

Resim 1-2. Karatay Han (1240-1241), avlu taçkapısı (Öney 2002).

Bu bezemelerden bordürdeki boğa ve insan başı burç, gezegen, maske (Öney 1970: 85; Çaycı 2002: 44) veya birlikte ele alınarak güç imgesi (Gündüz 2002: 296-297), taçkapı nişinin doğusunda bulunan panodaki insan başı ise koruyucu maske, tılsım veya muska olarak değerlendirilmiştir (Öney 1968: 29).

İkinci örnek Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından 1271 yılında Sivas'ta inşa ettirilen Gök Medrese'dir. Medresenin giriş kapısı kemerinin üzeri taşları üzerindeki yaprak biçimli iki madalyon içinde, madalyonların yüzeyini dolduracak şekilde kıvrılan bir dala bağlı dokuz hayvan başı vardır. Figürler profilden tasvir edilmiştir. Bazıları tahrip olan bu figürlerden ejder, yılan, at, koyun, kartal, aslan veya kaplan, fil ve köpek çok kesin olmasa da, teşhis edilir. Diğer figürün hangi hayvana ait olduğu belirsizdir (Resim 3-4).

Bir çok araştırmacı bu figürleri, bazılarının on iki hayvanlı takvimde yer alması nedeniyle takvim hayvanlarıyla ilişkilendirir.² Figürleri takvim hayvanlarıyla ilişkilendirmeyen araştırmacılar ise; bunların Türk mitolojisinde yaygın olarak bulunan hayvanlar olduğu (Roux 1978: 239-243, 248) veya eski bir

geleneğin devamı olarak sadece bezeme amacıyla yapıldıklarını belirtmişlerdir (Ünal 1982: 102).

Resim 3-4. Sivas Gök Medrese (1271), giriş kapısı, kemer üzengileri.

Takvim hayvanları değişmekle birlikte; sıçgan (sıçan), ud (boğa-sığır), bars (pars, kaplan veya aslan), tavışgan (tavşan), lu (ejder), yılan, yond (at), koy (koyun), biçin (maymun), tağuk (tavuk), it (köpek) ve tonguz (domuz) dan oluşur (Turan 2004: 33). Görüleceği gibi takvimi oluşturan hayvanlardan dördü bu panolardaki figürlerde yoktur. Bazı araştırmacıların belirttiği gibi; kemerin bugün kırık olan kilit taşında takvimin eksik hayvanlarının bulunabileceği kabul edilse bile, filin³ oniki hayvanlı takvimde olmaması, figürleri takvim hayvanlarıyla ilişkilendirerek açıklamayı zorlaştırır. Eğer burada takvim hayvanları tasvir edilmişse, takvimde olmayan hayvanlara neden yer verildiği veya hayvanların tümünün neden resmedilmediği gibi sorular cevaplandırılmalıdır.

Bu tür bezemenin bulunduğu diğer bir yapı, İlhannlı Veziri Şemseddin Cüveyni tarafından 1271-1272 yıllarında Sivas'ta inşa ettirilen Çifte Minareli Medrese'dir.⁴ Medresenin taçkapı nişini kuşatan zencerek şeklinde birbirine örülen bitkisel şerit içinde, rumilerin arasına gizlenmiş bir balık figürü görülür (Resim 5).

Resim 5. Sivas Çifte Minareli Medrese (1271-1272), taçkapıyı dıştan kuşatan bordür (H. Karamağaralı Arşivi).

Bu tür bezemelerin farklı örnekleri 1312 tarihli Niğde Hüdavend Hatun Türbesi'nde görülür. Türbenin taçkapısının bulunduğu cephenin köşelerindeki sütuncelerin başlıklarındaki dizide, palmetlerin sap ve gövdeleri arasında (Resim 6), kuzeydoğu cephede doğudan birinci kemer alınlığında alttaki palmetlerin, ikinci kemer alınlığında ise alt sıradaki rumilerin lopçuklarında cepheden tasvir edilen insan başları vardır (Resim 7). Benzer başlar, batı cephede kuzeyden birinci (Resim 8) ve ikinci, güney cephede batıdan ikinci, güneydoğu cephede ise güneyden birinci ve ikinci kemer köşeliklerinde, köşelikleri dolduran kıvrım dal ve yapraklara bağlı olarak (Resim 9-10), kuzeybatı cephedeki kuzeyden ikinci kemer alınlığında ise karşılıklı rumilerin oluşturduğu bir çerçeve içinde, rumilerin uçlarına işlenmiştir (Resim 11).

Resim 6. Niğde Hüdavend Hatun Türbesi (1312), sütun başlığı.

Resim 7. Kuzeydoğu cephe, doğudan ikinci kemer alınlığı (Özkarci 2001a).

Resim 8. Batı cephe, kuzeyden birinci kemer.

Resim 9. Güneydoğu cephe, güneyden birinci kemer.

Resim 10. Güneydoğu cephe, güneyden ikinci kemer.

Resim 11. Kuzeybatı cephe, kuzeyden ikinci kemer alınışı.

Niğde Hüdevend Hatun Türbesi'ndeki insan başları maske olarak kabul edilip, kötü ruhlardan koruyucu muska, tılsım gibi işlevleri olduğu belirtilerek şaman inançlarıyla açıklanır (Öney 1967; Özkarcı 1991a: 240; 2001b: 406). Bu figürlerin maske oldukları, kötü ruhları kovucu veya koruyucu özelliklerinin olduğu kabul edilse bile, kıvrım dal ve yapraklara bağlı tasvir edilmeleri en önemli özellikleridir

Diğer bir örnek 1327-28 yıllarında inşa edilen Sivrihisar Alemşah Kumbeti'dir. Yapının taçkapısını kuşatan dıştan ikinci bordürdeki geometrik süsleme arasında, "S" şeklinde uzayan bir kıvrım dalın uçları aslan başları ile sonlanır (Resim 12). Aslan başları yapıdaki balık figürü ile birlikte burç-gezegen, takvim hayvanı, temizlik ve iman sembolü olabileceği belirtilerek, daha çok eski Türk dinlerine dayalı bir önem arz eder şeklinde yorumlanmıştır (Gündoğdu 1982: 135-142).

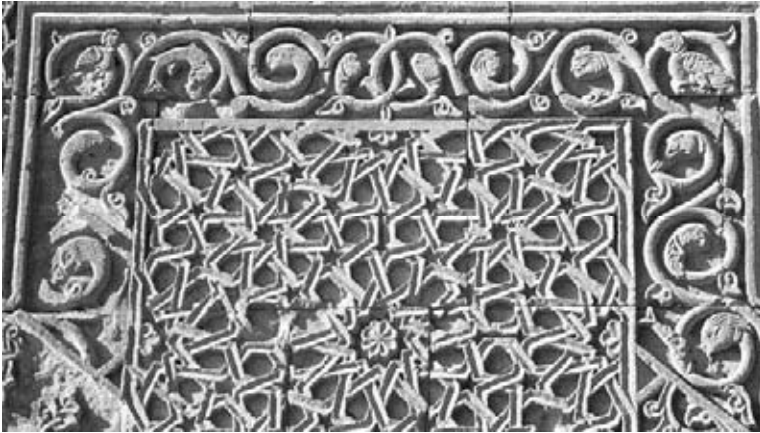
Resim 12. Sivrihisar Alemşah Kumbeti (1327-1328), taçkapıyı kuşatan dıştan ikinci bordür

Sivrihisar Alemşah Kümbeti'ne benzer bir örnek, 1333 tarihli Bünyan Ulu Camii'nde görülür.⁵ Yapının taçkapısını kuşatan içteki ikinci bordürde, "S" şeklinde uzayan kıvrım dalın uçlarında, birbirine dönük ve profilden verilmiş aslan başları vardır (Resim 13). Figürler on iki hayvanlı takvimle ilişkilendirilerek açıklanır (Öney 1971: 31).

Resim 13. Bünyan Ulu Camii (1333),
taçkapıyı kuşatan içten ikinci bordür (Gierlichs 1996).

Örneklerden bir diğeri 1335 yılında inşa edildiği kabul edilen Niğde Sungur Bey Camii'dir. Yapının doğudaki taçkapı nişinin yan duvarlarındaki geometrik kompozisyonlarla bezeli panoların çerçevelerinde, "S" şeklinde kıvrımlar oluşturan kıvrım dalın uçlarında, birbirine dönük ve profilden verilmiş aslan, at, boğa, ejder, fil, koyun, köpek, maymun, oğlak, ördek, sıçan, tavşan ve tavuk gibi hayvanların başları ile tam olarak tasvir edilmiş tavus kuşu, türleri tam saptanamayan çeşitli kuşlar ve balık gibi figürler yer alır (Resim 14).

Resim 14. Niğde Sungur Bey Camii (1335),
taçkapı nişinin yan duvarlarındaki panoyu kuşatan bordür.

Bu figürler bazı araştırmacılarca tek tek ele alınarak çeşitli ikonografik anlamlar yüklenmiş veya oniki hayvanlı takvim ile burç hayvanlarının karışımı olarak yorumlanmıştır.⁶ Gök Medrese örneğinde olduğu gibi, burada da on iki hayvanlı takvim ve burç hayvanlarına uymayan fil, ördek, tavus kuşu gibi figürler vardır. Bazıları birkaç defa tekrar edilen ve 45 farklı hayvana (Özkarıcı 2001a: 238) yer verilen bu örnekte, takvim veya burç hayvanlarının tümünün neden bir arada verilmediği cevaplanması gereken önemli bir sorudur.

Mimarideki bu örnekler dışında⁷ 13. yüzyıla tarihlenen Akşehir Kileci Mescidi'nin ahşap pencere kanatları, 13. yüzyılın ilk yarısına ait Konya'da dokunan bir kumaş ve Konya Mevlana Müzesi'ndeki 1279 tarihli rahle üzerinde benzer bezemeler vardır.

Akşehir Kileci Mescidi'nin ahşap pencere kanadının orta kısmında oval bir çerçeve içinde bitkilerle kaynaşmış biçimde tasvir edilen çift başlı horoz figürü, köşelerde ise uçlarında ejder başları bulunan kıvrım dallar yer alır (Öney 1992: 150, resim 10; 1993: 152; Yazar-Dündar 2000: 220), (Resim 15).

Resim 15. Akşehir Kileci Mescidi (13. yüzyıl), pencere kapağı (Öney 1992).

Konya'da dokunan kumaş⁸ üzerindeki bezemede ise (Resim 16), üçgen biçimli madalyonlar içine yerleştirilen çift başlı kartal figürünün kanatlarından çı-

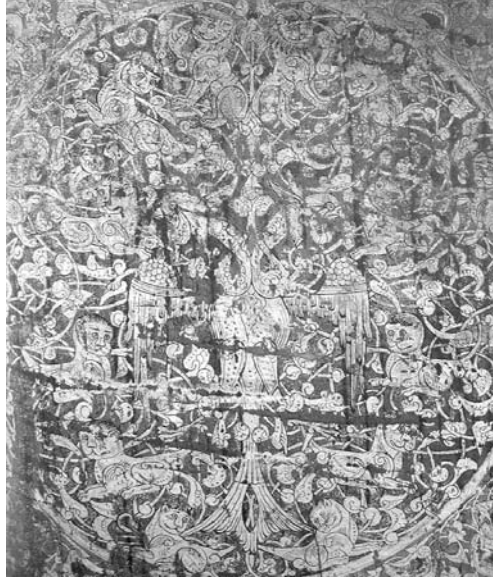

kan kıvrım dalların uçları ejder başlarıyla sonlanır (Öney 1992: 167; 1993: 150, Gierlichs 1993: 61, resim 10).

Resim 16. Selçuklu kumaşı (13. yüzyıl), (Gierlichs 1993).

Konya Mevlana Müzesi'ndeki rahlede⁹ ortadaki horoza veya kartala benzeyen çift başlı mitolojik yaratığın çevresinde kıvrım dallara bağlı sfenksler işlenmiştir (Otto-Dorn 1978-79: 118, 120, resim 20; Öney 1993: 152-153; Ölçer 2005: 132-133, 400), (Resim 17).

Resim 17. Rahle (1279), (Ölçer 2005).

Yukarıda sunulan bezemeler, kendi içinde dört ayrı tip oluşturur. Bezemelerin ilk ve en yaygın tipi uzayan bir kıvrım dala bağlı figürlerdir. Sivas Çifte Minareli Medrese, Sivrihisar Alemşah Türbesi, Bünyan Ulu Camii ve Niğde

Sungur Bey Camii'ndeki figürler, "S" biçiminde kıvrımlar oluşturarak uzayan bir dalın uçlarında yer alır. Sivas Gök Medrese'de ise, uçlarında hayvan başları bulunan dal kıvrılarak yaprak biçimli madalyonu tamamen doldurur.

İkinci tipte figürler bitkisel bezeme içinde, yaprak veya kıvrım dallara bağlı olarak işlenmişlerdir. Karatay Han'ın avlu taçkapısını kuşatan bordürdeki boğa ve nişinin doğusundaki panoda rumi çiftinin birleşen tepe yaprakları üzerindeki insan başı, Niğde Hüdavend Hatun Türbesi'nin kemer köşelikleri ile kuzeybatı cephesinde, kuzeyden ikinci kemer alınlığındaki bitkisel bezeme içindeki yaprak veya kıvrım dallara bağlı figürler bu örneklerdendir.

Üçüncü tipte figürler yapraklar üzerine işlidir. Karatay Hani'nin taçkapısındaki insan başı palmeti andırır bir yaprak üzerinde, Niğde Hüdavend Hatun Türbesi'nin kuzeydoğu cephesinin kemer alınlıklarındaki insan başları ise palmet ve rumilerin lopçuklarında işlenmiştir.

Dördüncü tipte figürler mitolojik bir yaratığın çevresindeki veya mitolojik yaratıktan çıkan kıvrım dalların uçlarındadır. Konya'da dokunan 13. yüzyıla ait kumaş, Akşehir Kileci Mescidi'nin pencere kapakları ve Konya Mevlana Müzesi'ndeki rahledeki tasvirler bu örneklerdendir.

Gerçeküstü bir anlayışın ürünü olan bu bezeme türü Anadolu'da 1240'lı yıllardan itibaren görülmeye başlanmış, Moğol istilası sonrası yaygınlaşarak devam etmiştir. Bazılarının tahrip olması, bazılarının ise stilize edilmesi nedeniyle hangi hayvana ait oldukları bile kesinlik taşımayan bu figürlerden bir kısmının burç veya takvim hayvanlarına uymadığı, bu görüşü savunan bazı araştırmacılarca da fark edilmiş ve; "*Gazne, Büyük Selçuklu, Eyyubi ve İlhanlı el sanatlarında sık kullanılan Türk-Çin hayvan takvimi, Selçuklu mimarisine yansıyan örneklerde bilinçsizce, uygulayıcılar tarafından tam olarak tanınmadan uygulanmıştır*" şeklinde açıklanmıştır (Öney 2002: 416).

Ortaçağ Anadolu Türk sanatında 13. yüzyıl ortalarından itibaren farklılaşarak yaygınlaşan figür kullanımı, Moğol istilası sonrası oluşan sanat ortamı ile ilişkilendirilebilecek bir değişimi ifade eder. Bu değişimle Çin, Hint, Orta Asya, Orta Doğu veya Akdeniz çevresiyle ilişkili birçok motif ve figür Anadolu Türk sanatında yer edinir. Yapılan değerlendirmelerde figürler bulunduğu bağlamdan koparılarak ele alınmış, kıvrım dal veya yapraklara bağlı olmalarına değinilmemiştir. Ortak özellikleri, figürlerinin kıvrım dal veya yapraklara bağlı tasvir edilmesi olan bu bezemeler, figürleri esas almayan bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde farklı sonuçlara ulaşılır.

Osmanlı tarih kaynaklarındaki 1655 yılında çıkan Vak'a-i Vakvakiye, Şecere-i Vakvak (Vakvak Ağacı) veya Çınar Vakası adı verilen yeniçeri isyanı ile 1826 yılında yeniçeriliğin kaldırılması sırasındaki olaylarla ilgili anlatımlar bezemelerin değerlendirilmesi için iyi bir başlangıçtır.¹⁰

Osmanlı tarih kaynaklarına göre, 1655 yılında Girit'ten dönen Yeniçeriler paralarını alamadıkları için isyan eder. IV. Mehmet (Sal. 1648-1687), isyancıların idamını istedikleri Kızlar ve Kapı Ağası ile müşahibini boğdurtur ve cesetleri isyancılara verilir. İsyancılar cesetlerden kestikleri başları, At Meydanı'ndaki bir çınar ağacının dallarına asarlar. İstanbullular, dalları insan kafasıyla dolu bu ağaca "Vakvak Ağacı", bu olaya da "Şecere-i Vakvak" adını verirler. Tarihçiler bu olayı "*bir memlekette bir acayip ağaç varmış, meyveleri insan şekil ve suretinde imiş, 'vak vak' diye de ses verirmiş, işte bundan o çınar ağacına "Vakvak Ağacı" adı verildi şeklinde açıklarlar. Din bilginleri ise bu çınarı bir telmih sanatı yaparak "cehennemin meyveleri insan başı olan ünlü vakvak ağacına"*¹¹ benzeterek bu olayı Vak'a-i Vakvakiye olarak anmışlardır (Sakaoğlu 1994a: 500).

İkinci olay II. Mahmud'un (Sal. 1808-1839) 1826 yılında Yeniçeri Ocağını kapatması sırasında yaşananlarla ilgilidir (Sakaoğlu 1994b: 358). İsyan eden Yeniçerilerden yakalananlar idam edilir, cesetleri Yeniçerilerin daha önce devlet adamlarının cesetlerini astıkları çınarın altına bırakılır. Ağacın dalları sanki meyve yerine insan vermiştir. Şair Keçecizade İzzet Molla, bu manzarayı bir şiirinde aşağıdaki gibi tasvir eder:

*"Bir zaman ehl-i fitne Cami-i Han Ahmed'de
Bî-günah asmıştı kullarını Hallâk'ın
Şimdi erbâb-ı şeka'nın dökülüp kelleleri
Meyva vaktine yetiştik Şecer-i Vakvak'ın"*

Osmanlı tarihlerine bu şekilde geçen ve meyve yerine insan başları veren bu efsanevi ağacın nerede bulunduğu konusunda İslam tarihçi ve coğrafyacıları arasında görüş birliği yoktur.¹² Kaynaklarda, biri Cenup veya Afrika, diğeri Şark veya Çin Vakvakı ya da Vakı olma üzere iki ayrı ada veya adalardan bahsedilir. Vakvak Ağacı, Çin Vakvak Adası veya adalarındadır. İbn Hurdâzbih'e (844-848) göre, Çin Vakvak Adası Çin'in doğusunda, El Biruni'ye (1030) göre ise Büyük Okyanus'un güneydoğusundadır. İbn Tufayl (öl. 1158), Vakvak Ağaçları'nın Hindistan'da olduğundan ve meyvelerinin kadına benzediğinden bahseder. Kazvini'ye göre (öl. 1283) Sumatra Adası'na komşudur. Bu adaya Vakvak adı -Kazvini, İbn Said (öl. 1274 veya 1286) ve Baküvi'ye (15. yüzyıl) göre- vak vak diye ses çıkaran, insan kafası biçiminde meyvesi olan bir ağaçtan dolayı verilmiştir (Ferrand 1986: 172-176; Suárez 1999: 53-54; Toorawa 2000: 387-402; 2002: 103-106).

Vakvak Adası veya sayıları farklı olarak verilen Vakvak Adalarının toprakları ekili, kasabaları büyüktür. Yıldızlara bakarak gidilebilen Vakvak Adaları'nın hükümdarı bir kadındır. O, başında altın bir tacı ve etrafında çplak dört bin genç esirle tahtında çplak bir halde oturur. İsmi Damhara olup altından örülü elbise ve ayakkabılar giyer (Ferrand 1986: 173).

Tarihçi ve coğrafyacılarca farklı yerlerde gösterilen bu efsanevi adadaki bir ağaç olan Vakvak Ağacı, ilk defa Tu Huan (766-801) tarafından yazılan *T'ung-tien* adlı Çince bir eserde şöyle tasvir edilir.

“*Ta-şe (Arapların) lerin kralı, adamları gemi ile yola çıkardı; onlar da yiyecek ve giyeceklerini beraberinde alarak denize açıldılar. Garptaki son sâhile ulaşmadan sekiz sene [denizde] seyrettiler. Denizin ortasında kare şeklinde bir kaya gördüler. Bu kayanın üzerinde kırmızı dallı ve yeşil yapraklı bir ağaç vardı. Ağacın üzerinde ise, bir sürü küçük çocuk yetişmişti; bunlar altı veya yedi baş parmak uzunluğunda idiler. İnsanları gördükleri zaman konuşuyorlardı, ancak hepsi gülebiliyor, hareket edebiliyorlardı. Elleri, ayakları ve başları ağacın dallarına yapışık idi. Adamlar, onları dallarından koparıp ellerinde tutar tutmaz kuruyup siyahlaşıyorlardı. Elçiler halen Ta-şe (Arap) kralının sarayında bulunan [bu ağaçtan] bir dal ile geri döndüler” (Ferrand 1986: 174; Toorawa 2002: 107-108).*

Kitâb al-Coğrafya (12. yüzyıl) isimli anonim bir yazmada ada ve ağaç şöyle tanımlanır: Çin’e bağlı adalar arasında en büyüğü ve en mühimi Vakvak Adası’dır. Böyle adlandırılması, burada sık yapraklı, büyük ve yüksek ağaçlar bulunmasındandır. Bu ağacın meyvesi Mart ayında olur ve hurmaya benzer. Olgunlaşırken meyvelerden genç kızların ayakları çıkmaya başlar, ayın ikinci gününde bacakları, üçüncü gününde iki dizi ve kalçası görünür ve Nisan ayında son şeklini alır, Mayısta baş ve bedenleri tamamlanır. Bu kızlar saçlarından asılıdırlar. Vücutları son derece güzel ve hayranlık vericidir. Haziran gelince ağaçlardan düşmeye başlarlar, ayın ortasına kadar ağaçlarda hiçbiri kalmaz. Yere düşerken vak vak diye iki ses çıkarırlar, aynı şekilde üç ses çıkardıkları da söylenir. Yere düştükleri zaman kemiksiz et hâlinededirler. Ölü veya ruhsuz olmaları dışında sözle ifade edilemeyecek kadar güzeldirler. Bu, Çin memleketinin bir hârikasıdır. Ada denizdeki meskûn dünyanın sonunda Büyük Okyanus’a bitişik olan sahilin doğusundadır (Ferrand 1986: 174-175).¹³

Cahiz’in (öl. 868), *Kitâb al-Hayavân* isimli eserine göre Vakvaklar bitki ve hayvanlardan oluşur. Bu görüşe katılan Dimeski (1235), Vakvakların hayvan ve bitki âlemleri arasında yer alan varlıklar olduğunu belirtir (Ferrand 1986: 174-175). Benzer bir görüşe sahip olan Muhyiddin-i Arabî’ye (1203) göre en gelişmiş bitki Vakvak Ağacı’dır. (Muhyiddin-i Arabî 1993: 359).

Vakvak Adası ve ağacı hakkında 1583 yılında Osmanlı Sultanı III. Murad’a (Sal. 1575-1595) sunulan *Tarih-i Hind-i Garb-î el Müsemma bi Hadis-i Nev*¹⁴ isimli Amerika kıtasını tanıtan yazmada da benzer bilgiler verilir. Yerleşimin olmadığı, gemilerle ulaşılan, şiddetli rüzgârların estiği bir adada bulunan Vakvak Ağacı’nın her zaman sabit duran, yaradılışları bilinmeyen güzel cariyeler şeklinde meyveleri vardır. Diğer kadınlar gibi memeleri ve cinsel

organları bulunan ve görenleri hayran bırakan bu cariyeler saçlarıyla ağacın dallarına birer meyve gibi asılıdır. Bağlı oldukları daldan koparılmca iki gün sağ kalabilen cariyelerin güzellikleri ölünce kaybolur. Bazen hepsi vak vak diye ses çıkarır ve bu nedenle adına Vakvak Ağacı denir.

Vakvak Ağacı, Konuşan Ağaç¹⁵ imgesi ile birleştirilerek bazı edebi eserlerde de yer alır. Firdevsî'nin 11. yüzyıl başlarında yazdığı İran Destanı *Şehname*'nin, Büyük İskender'in yaşam öyküsüyle ilgili bölümünde konuşan ağaç şöyle anlatılır: İskender çölde güzel bahçelerle donanmış bir şehre varır. Şehirde dünyada eşi olmayacak kadar büyük, iki gövdeli, dalları süslü bir ağaç olduğunu öğrenir. Ağacın erkek ve dişi konuşan iki gövdesi vardır. Ağacın erkek gövdesi günün dokuzuncu saati geçince, dişi gövdesi ise gece konuşmaktadır. Ağacın erkek gövdesi, İskender'e bunca güzelliğe sahip olmasına rağmen neden dünyayı dolaştığını sorar ve tahtını bırakmasını öğütler. Ağacın gece yarısı konuşan dişi gövdesi ise, İskender'in dünyayı gezerek ruhuna eziyet ettiğini, fazla bir ömrünün kalmadığını ve ölümün yabancı topraklarda geleceğini söyler (Warner-Warner 1909: 166-169).

Firdevsî *Şehname*'sinin çok sayıda Türkçe çevirisi vardır. Bunlardan biri Şerifi Amidî (Hüseyn bin Hasan bin Muhammed El-Hüseyni El-Hanefi) tarafından 1510 yılında yapılmıştır. Şerifi'nin metninde¹⁶ Vakvak Adası ve ağacı şöyle anlatılır: Vakvak Adası bin adanın bulunduğu bir diyarda, hiç kimsenin akıl erdiremediği kadar malla dolu bir yerdir. Bu adanın hâkimi çok güzel bir kadındır. Kadına ay yüzlü altı bin kadın hizmet eder. İskender'i ırzına ve namusuna dokunulmaması için altın, gümüş, zümrütler ile atlı askerler ve kadınlar göndererek karşılar. Adada Vakvak adı verilen, başı yükseklerde, yeşil yapraklı, ak yemişlerinden sesler gelen bir ağaç vardır. Ağaçtan çıkan sesler bazı olayların habercisidir. Ağacın çok yemişi olduğu zaman yokluk ve veba, sesler bir bir gelirse fitne ve fesat hâkim olur.

İskender'in hayat öyküsü *Şehname* dışında pek çok Ortaçağ şairi veya yazarının ele aldığı bir konudur. Bu metinlerin bazılarında İskender'in karşılaştığı Vakvak Ağacı da anlatılır. Bunlardan biri Osmanlı şairi Ahmedî'dir (öl. 1423). Ahmedî'nin *İskendernamesi*'nde (1390) anlatılan Vakvak Adası ve ağacı Şerifi *Şehname*'sine benzer (Ünver 1983: 29a). *İskendername*'ye göre bin adanın olduğu bir diyarda bulunan, mamur ve görenlerin hayran kaldığı Vakvak Adası'na ulaşmak için gece yıldızlarla beraber yürümek gerekir. Adanın yöneticisi bir kadındır. Kendisine hizmet eden altı bin kadın askeri vardır. Adanın hâkimi olan kadın, İskender'in geldiğini duyunca ona pek çok altın, gümüş hediye eder ve asker verir. İskender adada çok büyük, yeşil yaprakları dökülmeyen ve sararmayan bir ağaç bulur. Ağacın Allah'ın bir hikmeti olan ve vak vak sesi çıkaran acayip yemişleri vardır. Yılda yalnızca bir ay işitilen ve hayra yorulmayan bu sesle birlikte kötülükler gelir.

İslam kaynakları dışında Avrupa, Asya ve Hint kaynaklarında da benzer efsaneler vardır. Bir Hint bahçesinde nar ağaçları, çiçeklenme döneminde rengârenk kuşlar verir. Bir Tatar öyküsüne göre bazı hayvanlar sebze gibi ekilmektedir. Mesela bir koyunun göbeği toprağa ekilip sulanırsa küçük kuzular verir (Baltrušaitis 2001: 138-155).

Özetlemek gerekirse, Hint Okyanusu veya Büyük Okyanus'taki Vakvak adı verilen bir adada, ismini yetiştirdiği bu adaya veren, dallarının uçları veya meyveleri (yemişleri) insan ya da hayvan şeklinde olan ve vak vak şeklinde ses çıkaran efsanevi bir ağaç vardır. Bu ağaçla ilgili tasvirler örneklerini sunduğumuz bezemelerin açıklamasını sağlar.

Vakvak Ağacı tasvirlerinin bilinen ilk örnekleri 15. yüzyıla aittir. Bu örneklerden biri, 1490-1500 yılları arasında İbn Said Da'ud Sahdiyâbâdî tarafından Mandu'da (Hindistan) resimlenen *Miftâh al-fuzalâ* adlı yazmanın¹⁷ 293 a sayfasında yer alır (Titley 1983: 172, resim 62). Resimde Vakvak Ağacı ile ağacın altında oturan iki figür tasvir edilmiştir. Gövdesi üç hayvan başı üzerinde yer alan Vakvak Ağacı'nın dallarında deve, keçi, koyun, geyik, leopar, ayı ve at gibi hayvanlarla insan başları vardır. (Resim 18).

Resim 18. Miftah al-Fuzalâ (1500), Vakvak Ağacı tasviri (Titley 1983).

Diğer bir Vakvak Ağacı tasviri *Tarih-i Hind-i Garb-î el Müsemma bi Hadis-i Nev*¹⁸ de bulunur. Resimde, yazmadaki metne uygun olarak yapraklarında saçlarından asılı çıplak kadın figürleri bulunan bir ağaç tasvir edilmiştir.

Benzer bir tasvir, 17. yüzyılda Hindistan'da resimlendiği düşünülen bir yazmaya aittir (Gierlichs 1993: 67, Kat. No. 105, resim 16).¹⁹ Sayfada, dallarında kadın figürleri ile aslan, at, ayı, boğa, deve, ejderha, fil, geyik, kaplan, keçi, koç, koyun, kurt, tavşan, tilki gibi hayvanlar ile farklı türdeki kuş başları bulunan, gövdesine yılanlar dolanmış bir ağaç resmedilmiştir.

Vakvak Ağacı tasvirleri, konuşan ağaç imgesi ile birleştirilerek bazı *Şehname* nüshalarında da yer alır. 1330'lu yıllarda Tebriz'de resimlendiği düşünülen *Büyük Moğol Şahnamesi*'ndeki²⁰ Büyük İskender'in ağaçla konuşmasıyla ilgili resim bu örneklerden biridir (Grabar-Blair 1980: 132-133; Titley 1983: 23). Resimde *Firdevsi Şehnamesi*'nin metninde belirtildiği gibi iki gövdeli bir ağaç vardır. Ancak resimde konuşan ağacın erkek ve kadın gövdesini temsil eden başların yanı sıra, bazı dallarda Vakvak Ağacı tasvirlerinde olduğu gibi horoz, ördek, tilki, kaplan ve oğlak gibi hayvan başları bulunur (Resim 19).

Resim 19. Büyük Moğol Şehnamesi (1330),
İskender'in ağaçla konuşması (Titley 1983).

İskender'in ağaçla konuşmasıyla ilgili resimler 15. yüzyıla ait diğer bir *Şehname* (Walzer 1969: 81; Cook 1974: resim 32)²¹ nüshası ile (Resim 20), 17. yüzyıl başında Kalender Paşa tarafından hazırlanarak Osmanlı Sultanı I. Ahmed'e sunulan *Falname*'de²² (And 1998: 291) yer alır. Bu yazmalardaki resimlerde tek gövdesi olan ağacın dallarında ejder, aslan, kaplan, fil, ayı, at, boğa, geyik, tilki, tavşan, deve, keçi, eşek ve kuş gibi hayvan başları ile bir kadın başı vardır. *Falname*'deki resimde İskender'le birlikte Hızır da resmedilmiştir.

Resim 20. Şehname (15. yüzyıl), İskender'in ağaçla konuşması (Cook 1974).

Vakvak ağacı imgesinin yaygınlığını ve diğer ağaçlarla olan karışımını gösteren ilgi çekici bir resim 1436 yılında Herat'ta üretilen *Miraçname*'de²³ yer alır (Séguy 1977: 46). Miraç sırasında Hz. Muhammed'in cehennemi ziyaretinin anlatıldığı resimde ok gibi sivri dallı, dallarının ucunda fil, ejderha, yılan, tilki, kaplan gibi hayvanların başları bulunan bir ağaç ile cehennem ateşiyle yanan günahkârlar görülür. Resmin sağ üst köşesinde Cebrail ile Burak üzerinde Hz. Muhammed tasviri vardır. Çağatayca yazılan, sayfalarına Arapça ve Osmanlıca notlar ilave edilen yazmadaki Çağatayca metinde ağacın zakkum, yemişlerinin ise dev başları olduğu, Osmanlıca ilavede ise dallarının süngüye, yemişlerinin ise akrep ve aslan başlarına benzediği belirtilir (Thackston 1994: 281, 297).

Kur'ân-ı Kerîm'de, *es-Saffat*, (37/62-67), *ed-Duhan*, (44/43-46)²⁴ ve *el-Vâkıa*, (56/52-53)²⁵ surelerinde Zakkum Ağacı ile ilgili bilgi verilir (Öztürk ve diğerleri 1993). *Es-Saffât* (37/62-67) suresinde Zakkum Ağacı "O, Cehennem'in dibinden çıkan bir ağaçtır. Onun tomurcukları şeytanların başları gibidir. Cehennemlikler bunlardan yerler ve karnlarını bunlarla doyururlar" şeklinde tanımlanır.

Kanaatimizce, sanâtkar Kur'ân'da yemişlerinin şeytan başları gibi olduğu belirtilen Zakkum Ağacını, dallarında insan veya hayvan başlarının bulunduğunu bildiği efsanevi Vakvak Ağacı'nı örnek alarak resimlemiştir. Bu nedendir ki 1655 yılında İstanbul'da çıkan yeniçeri isyanı sırasında öldürülen

devlet adamlarının kesilen başlarının asıldığı çınar, din bilginlerince cehennemdeki “meyveleri insan başı olan ünlü vakvak ağacına” benzetilmiş ve bu olay “Vak’a-i Vakvakiye” olarak anılmıştır (Sakaoğlu 1994a: 500).

Kitap resminde bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak, İslam sanatında yaygın olarak görülen bu tasvirler içerisinde bazı el yazması kitapların tezhipleri, Ortaçağ Anadolu Türk sanatındaki örneklerle biçimsel olarak da benzerlik oluşturması açısından daha açıklayıcı özelliklere sahiptir. Bu örneklerden biri, Timurlu Şehzadesi İskender Sultan için Yezd’de Uygur Türkçesi ile 1431 de hazırlanan bir *Şiir Mecmuası*’dır (Antoloji).²⁶ Eserin 14b sayfasındaki tasvirde, kıvrılarak yüzeyi dolduran dallara bağlı olarak aslan, balık, kurt ve çeşitli kuş figürleri ile insan başları ve melek tasvirleri bir arada verilmiştir (Esin 1973: 40, levha 4a; Akimushkin 1979: 42, resim 10), (Resim 21).

Resim 21. *Şiir Mecmuası* (1431), Vakvak bezeme, (Esin 1973).

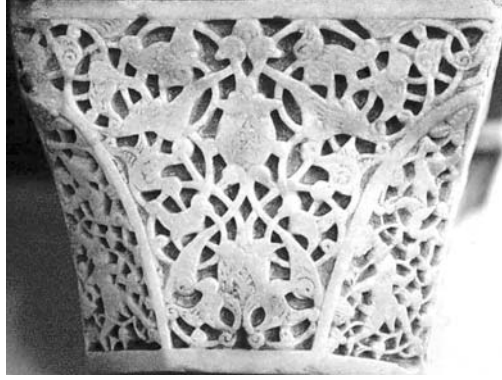
Benzer bir örnek 1520-1530 yılları arasına tarihlenen *Şeyh Kemaleddin Mes’ud Hocendi Divanı*’nın²⁷ 2b-3a sayfalarındaki bir av sahnesinin kenar bezemesidir (Duda, 1983: 30-33, resim 333). Yazmadaki resmi üç yönden kuşatan bordürde cepheden tasvir edilmiş insan başları kıvrım dallara bağlı olarak resmedilmiştir.

Bir diğer örnek 1575 yıllarında hazırlanan Hâtıfı’nın *Hüsrev ile Şirin*’idir²⁸ (Robinson 1998: 44, 59-60). Yazmanın y.3a, f.31b ve y.94a sayfalarının kenar bezemelerinde, kıvrım dalların uçlarında insan, at, kaplan, aslan tilki, ayı, tavşan ve kuş başlarının yanı sıra dev veya cin gibi bazı mitolojik yaratıklar da görülür (Resim 22).²⁹

Resim 22. Hüsrev ile Şirin (1575), Vakvak bezeme (Robinson 1998).

Vakvak üslubundaki bezemeler kitap sanatları dışında mimari, seramik, maden, ahşap kumaş ve halı gibi diğer sanat dallarında da kullanılmıştır. Bu üslubun mimarideki örneklerinin Anadolu'da daha yaygın olması dikkat çekicidir. Anadolu dışında tespit edebildiğimiz örneklerden biri Gazneli Sultanı III. Mesud'un (sal. 1099-1115) Gazne'deki sarayının 13. yüzyıla tarihlenen mermer kabartmalarıdır (Baer 1965: 82-83; İnal 1979: 55). Kabartmalarda aslan, harpi ve insan figürleri kıvrım dallara bağlı olarak verilmiştir. Bir diğer örnek 1528 yılında Güzelce Kasım Paşa tarafından Bözhöyük'te inşa ettirilen camideki vaaz kürsüsünün sütun başlıklarıdır. Kasım Paşa tarafından Hama'dan (Suriye) getirtilen bu başlıklar 1248-98 yılları arasında, III. Muzaffer döneminde yapılmıştır (İnal 1979: 55).³⁰ Başlıklardaki bazı palmet, rumi ve kıvrım dalların uçları kuş başları ile sonlanır (Resim 23).

Resim 23. Bözhöyük Kasım Paşa Camii, vaaz kürsüsü, sütun başlığı (13. yüzyıl), (Y. Özbek Arşivi).

Bu bezemelerin seramik üzerindeki örneklerinden üç parça Berlin Museum für Islamische Kunst'dadır. Suriye ve İran'da ele geçen, 13. yüzyıla tarihlenen bu parçalardan Suriye'de ele geçen seramik üzerinde kıvrım dallara bağlı tasvir edilen boğa ve eşekbaşı, (Gierlichs 1993: 66, Kat. No. 100)³¹, İran'da ele geçen diğer iki seramikte ise³² aslan, tavşan, at, eşek, ejder ve insan figürleri vardır (Gierlichs 1993: 66-67, Kat. No. 101-102), (Resim 24).

Resim 24. İran, duvar çinisi (13. yüzyıl), (Gierlichs 1993).

Benzer örnekler British Museum'da bulunmaktadır.³³ Bu örneklerden Tahtı-Süleyman'da ele geçen ve 1270 civarına tarihlenen seramikte, kıvrım dallara bağlı olarak aslan veya kaplan, at, geyik, tavşan, zürafa ve keçi ile türleri tam olarak belirlenemeyecek tarzda stilize edilen hayvan başları yer almaktadır (Naumann 1976: levha 6 b), (Resim 25).³⁴

Resim 25. Taht-ı Süleyman, duvar çinisi (1270), (Naumann 1976).

Madenî eserler bu tür bezemenin yer aldığı en yaygın gruptur.³⁵ Bu örneklerden biri Londra British Museum'daki 1281 tarihli Mahmud bin Sungur tarafından yapılan kalemliktir (Beer 1983: 184-185, 189, resim 163; Von Gladiß 2000: 204). Kalemlığın kapağındaki daire biçimli, gövdesinde ise dilimli madalyonların aralarına, kıvrım dallara bağlı aslan, fil, boğa, tilki, geyik, eşek, tavşan ve kuş gibi çeşitli figürler stilize edilerek işlenmiştir.

Victoria and Albert Museum'daki³⁶ Mahammed bin Karatay'a ait 1334 tarihli bir Memluk kandilinde ise dilimli bir madalyon içinde kıvrım dallara bağlı boğa, aslan, kuş ve insan başları işlidir (Baer 1983 191, resim 165) (Resim 26).

Resim 26. Mısır, kandil (1334), (Baer 1983)

Bu üslubun cam sanatında tespit edebildiğimiz bir örneği Konya Mevlana Müzesi'nde³⁷ yer alan Memluklu dönemine ait cam kandildir. Benzer örnekleri 14. yüzyıla tarihlenen kandilin (Carboni 2002: 323-269) gövdesindeki daire planlı madalyonun orta kısmında kıvrım dallara bağlı olarak bir aslan başı yer almaktadır (Resim 27).

Resim 27. Kandil, (14. yüzyıl), (N. Ş. Doğan Arşivi).

Bu üsluptaki bezemelerin ahşap sanatında tespit edebildiğimiz örnekleri 1000 yılı civarında Kahire’de yapıldığı sanılan Metropolitan Museum of Art ve Kahire İslam Sanatları Müzesi’nde bulunan kapı kanatlarıdır (Kühnel 1971: 29, resim 39; Grabar 1988: resim 127). Kapı kanatlarındaki ağaç şeklinde düzenlenen bezemede, ağacın ikiye ayrılan gövdesi at başlarıyla sonlanmakta, ağaçtan ve başlardan çıkan dallar zemini doldurmaktadır (Resim 28).

Resim 28. Fatimi dönemi, ahşap kapı kanadı (1000 civarı), (Kühnel 1971).

15-16. yüzyıla ait bazı kitap resimleri, Konya’da dokunan Selçuklu dönemine ait örnekte olduğu gibi, Vakvak üslubunda bezemelerin kumaşlardaki kullanımının da yaygın olduğunu gösterir. Herat’ta 1467 yılında yazılan ve 1480-90 yıllarında resimlendiği düşünülen *Zafname*’nin³⁸ f.82b sayfasındaki Timur’un Belh’te tahta çıkmasını gösteren resim bu örneklerden biridir

Grube1968: resim 31). Resimde Timur'un çadırının örtüsü kıvrık dallara bağlı aslan, kurt, keçi, tavşan gibi hayvan başlarıyla bezenmiştir (Resim 29).

Resim 29. *Zafername* (1480), Timur'un Belh'te tahta çıkışı (Arnold 1930).

İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki 1494 tarihli *şehname*³⁹ nüshasının 2a sayfasındaki Ali Mirza'yı Gilan'daki sarayında gösteren resimde ise, tahtın arkasındaki kumaş üzerinde güneş çiçeği gibi düzenlenen insan başları yer almaktadır (Robinson 1979: 233, resim 69).

Vakvak üslubunda bezemeler özellikle 17. yüzyılda Hindistan'da dokunan halılarda yaygın olarak görülür. Olasılıkla Lahore'da dokunan ve aynı halıya ait olduğu anlaşılan üç parça bu örneklerdendir (Walker 1997: 72)⁴⁰ Halıda sarmaşıkların uçlarında fil, geyik, ejderha, aslan ve kuş başları tasvir edilmiştir (Resim 30).

Resim 30. *Hind Halısı* (1600-1620), (Walker 1997).

Erken örnekleri M.Ö. 3. binde İndüs Vadisi'ndeki Mohenco-Daro mühürlerinde tespit edilen üzerinde baş veya figürler bulunan bitki veya dal teması

nın Antik dönemden itibaren Akdeniz çevresinde bilindiği, ancak kökeninin Asya kaynaklı olduğu kabul edilir (Baltrušaitis 2001: 128). İslam sanatındaki bu ve benzeri süslemeler “gerçekten uzaklaşma, kaçış ve ters düşme” olarak değerlendirilmiştir (Ettinghausen 1944: 260-61). Massignon bu görüşü İbn Abbas’a dayandırdığı bir hadis ile desteklemektedir. G. İnal’ın (1979: 53-54) naklettiği bu hadise göre “*İbn Abbas, bir gün bir İran’lı sanatçıya hayvanları tasvir ederken, başsız yapmasını, böylece onların canlı görünmeyeceğini ve çiçeklere benzeyeceğini*” söylemiştir.

Vakvak üslubundaki bezemeler de benzer bir yaklaşımla ele alınabilir. Ancak, nedeni veya kökeni ne olursa olsun bu tür bezemeler İslam sanatında özellikle 12-15. yüzyıllar arasından popüler olmuş bir türdür. Örneklere göre bu bezeme türü mimaride 13 ve 14. yüzyıllarda daha yaygınlaşır. Mevcut örnekler Anadolu’da yoğunlaşmaktadır. Diğer sanat dallarındaki kullanımı ise 19. yüzyıla kadar devam etmiştir.⁴¹

Bu temanın Ortaçağ Anadolu Türk mimarisindeki örnekleri olan kıvrım dallara bağlı insan veya hayvan başları ya da figürlerinin Şamanizm, oniki hayvanlı takvim veya burçlarla ilişkili olabileceği belirtilmiştir (Diez 1949: 99-104; Otto-Dorn 1963: 131-165; Öney 1992: 53-54).⁴² Bu bezemelerin hayvan üslubunun etkisi ile çeşitlendiği veya bitkiye bağlı olarak verilen hayvanların seçiminde oniki hayvanlı takvimin etkisinin olduğu kabul edilse bile, temanın kökeninin bununla ilişkili olmadığı erken tarihli örneklerden, çeşitliliğinden ve yaygınlığından anlaşılmaktadır. Örneklerde takvim hayvanları dışında figürlerin bulunmasının yanı sıra, cin, dev veya çift başlı mitolojik yaratıkların da resmedilmesi, figürlerin var idiyse bile eski anlamlarını kaybettiklerini, dolayısıyla bir bezeme üslubu olarak ele alınması gereğini ortaya koyar. Bu figürlerin burçlarla da bir ilişkisinin olmadığı, 1281 tarihli kalemlikte burç tasvirlerinin bulunduğu madalyonların aralarında dolgu olarak kullanılmalarından anlaşılmaktadır.

Yukarıda sunduğumuz değerlendirmelerin yanı sıra, Safevi Sarayına mensup bir şair, tarihçi ve ressam olan Sadıki Bey de, resim sanatının kurallarını anlattığı *Kanunü’s-Süvar* adlı eserinde, 16. yüzyıl bezeme üsluplarını “islimi”, “hatayi”, “abr”, “nilufer”, “vak”, “firengi” ve “band-ı rumi” şeklinde sayarak vak’ı da bir üslup olarak belirtmekte (Dickson-Welch 1981: 262), böylece kıvrım dal ve yapraklara bağlı hayvan ya da insan başları veya figürlerinden oluşan bu bezemelerin bir üslup olduğunu doğrulamaktadır.

Sonuç olarak bizce, Ortaçağ Anadolu Türk mimarisinden örneklerini sunduğumuz söz konusu bezemeler “Vak” veya “Vakvak” adı verilen bir bezeme üslubu olarak ele alınmalıdır.

Açıklamalar

1. Katkıları için başta Prof. Dr. Serpil Bağcı olmak üzere Prof. Dr. Haluk Karamağaralı, Prof. Dr. Osman Horata, Doç. Dr. Yıldırım Özbek, Doç. Dr. Ahmet Çaycı, Yrd. Doç. Dr. Hulisi Lekesiz, Yrd. Doç. Dr. Fatma Kutlar, Dr. Semiha Alter ve Dr. Tülin Değirmenci'ye teşekkür ederim.
2. Bu figürleri oniki hayvanlı takvimle ilişkilendiren araştırmacılar için bk. (Diez 1949: 100; Otto-Dorn 1963: 145-146; 1978-79: 144; Ögel 1966: 91; Öney 1971: 30; 1992: 54; Cantay 2003: 650). Esin (2004: 145)'de Sivas Gök Medrese'ye ait olarak belirtilen figür Niğde Sungur Bey Camii'ne aittir.
3. Otto-Dorn (1978-79: 144)'de bu figürün yaban domuzu olduğunu ve fil olarak yanlış tanımlandığını belirtir. Ancak hortumundan da anlaşılacağı üzere figür bir fil tasviridir.
4. Şeridin alt kısımlarında aslan veya kartal başını andıran bir motif daha bulunmaktadır. Ancak kesin olarak tanımlanamadığı için değerlendirilmemiştir. Diğer araştırmacılarca tespit edilemeyen bu figürle ilgili bilgi veren Prof. Dr. Haluk Karamağaralı'ya teşekkür ederim
5. Yapı S. Dilaver (1968: 185-189) tarafından 1256 yılına tarihlenmekle birlikte, inşa kitabesi M. Çayırdağ (1984: 507-510) tarafından yeniden değerlendirilerek 1333 yılında inşa edildiği tespit edilmiştir.
6. Bezemeleri oniki hayvanlı takvim veya burç hayvanlarıyla ilişkili gören çok sayıda yayın ve atf vardır. Başlıcaları için bkn. (Otto Dorn 1963: 147-148; 1978-79: 144-145; Öney 1969: 182-183; 1971: 30; 1992: 54; Gierlichs 1996: 184; Özkarı 2001a: 59, 238-239; 2001b: 399; Görür 2002: 59). Esin (2004: 145)'de bu figürler içerisinde yer alan bir ejder başını evren sembolü olarak değerlendirmiştir.
7. Sunulan örnekler dışında Divriği Kale Camii (1180-1181), Kayseri Sahibiye Medresesi (1268), Erzurum Çifte Minareli Medrese (13. Yüzyılın sonları) ve Eğirdir Dündar Bey Medresesi (1301) ile Ahlat'taki ejder motifli dört taş Vakvak üslubu içerisinde değerlendirilmeleri tartışılacak örneklerdir. Divriği Kale Camii'nde doğudaki sahnin kuzeyden ikinci ve üçüncü payeleri ile batıdaki sahnin kuzeyden birinci payesinin başlıklarında yer alan aslan başlarının aralarında bitkisel şeritler yer almaktadır. Bkn. (Boran 2002: 126, çizim 4a-4c, resim 4-5). Erzurum Çifte Minareli Medrese'de taç kapının iki yanındaki panolarda, üzerlerindeki bitki motifinden çıkan iki ejder başı bulunmaktadır. Bu kompozisyon biçim olarak Vakvak üslubunu andırsa da, burada kozmik veya hayat ağacı tasvir edilmiş, ejderler de ağacı koruyucu yaratıklar olarak betimlenmiştir. Bkn. (Yazar 2004: 348-358). Sahibiye ve Dündar Bey medreselerinde ise bitkisel motiflerle bezeli sütun başlıkları üzerinde aslan başları vardır. Bkn (Öney 1992: 68; Gierlichs 1996: levha 17, resim 2). Ahlat'taki 13. yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın başlarına tarihlenen taşlarda ise karşılıklı yerleştirilen ejder başları, palmet ve rumilerle bezeli bir bordürün uçlarındadır Bkn. (Karamağaralı 1992: 74-76, şekil 20-24, resim 290, 298, 317, 423).
8. Berlin Museum für Islamische Kunst, Kunstgewerbemuseum 81, 475.
9. Konya Mevlana Müzesi, 332.
10. Vakalarla ilgili olarak bkz. Gürlek Dursun, "İstanbul'da Çınar Vak'aları", <http://www.osmanli.org.tr/yazi.php?bolum=4&id=315>

11. Bu ağaçtan kastın Zakkum Ağacı olduğu anlaşılmaktadır.
12. İslam tarihçi ve coğrafyacılarının eserleri için bkn. (Ferrand 1913-14: 300, 334, 367, 470; Toorawa 2000: 387-402)
13. Vakvak Adası Binbir Gece Masalları'nda da geçmektedir. Bkn. (And 1998: 291; Toorawa 2000: 396-397).
14. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R 1488. Tıpkıbasım için bk. Su'udi Mehmed b. Emir Hasan 1987: 18a-18b.
15. Konuşan ağaçla ilgili değerlendirme için bkn (Ackerman 1935: 67-72; Laonnoy 1971).
16. Topkapı Sarayı, H. 1519. Çeviriyazı baskı için bkn. (Kültürel-Beyreli 1999: 1459-1460).
17. British Library, Or. 3299.
18. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R 1488. Resim için bkn. (Su'udi Mehmed b. Emir Hasan 1987: 18b).
19. Berlin Museum für Islamische Kunst, I. 4594, fol. 26.
20. Washington, D.C. Freer Gallery of Art, 35-23.
21. Oxford, Bodleian Library, MS. Ouseley add.176, 311.
22. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H 1703.
23. Paris, Bibliothèque Nationale, MS. Suppl. Turc.190.
24. "Şüphesiz zakkum ağacı günahkârların cehennemdeki yiyecekleridir. Zakkum ağacı erimiş maden gibidir. İnsanların karnında tıpkı sıcak suyun kaynaması gibi kaynar".
25. "Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz. Karınlarınızı ondan doyuracaksınız".
26. British Library Or. 8193.
27. Viyana Österreichischen Nationalbibliothek A.F. 92.
28. Royal Asiatic Society, MS.224.
29. Sunulan bu örnekler konunun anlaşılması açısından yeterlidir. Benzer şekilde düzenlenmiş sayfa kenarları Siraz'da üretilen 1410 tarihli *Şehname*'nin 536a sayfasında (British Library MS Add. 27261), 1500 yıllarında Herat,'ta resimlenen *Sultan Hasan Baykara Divanı* (Metropolitan Museum of Art) ile 1575 tarihli *Salāmān u Absāl* (Chester Beatty Library, MSS. 209)'da da yer alır. Bu yazmalardaki sayfaların kenar bezemelerinde kıvrım dalların uçlarında insan ve hayvan başları ile mitolojik yaratıklar tasvir edilmiştir. Resimler için bkn. (Minovi-Robinson-Wilkinson-Bloch 1960: 73-74; Titley 1983: 227, resim 75).
http://www.metmuseum.org/toah/ho/08/nc/hob_1982.120.1folio35r.htm30.
30. Sultan el-Melik el-Muzaffer Takieddin Mahmud'un ismi geçen kitabede tarih belirtilmemiştir. Bu nedenle kitabede adı geçen kişinin Hama Eyyubilerinden II. Muzaffer (1229-1244) mi, yoksa III. Muzaffer (1249-1298) mi olduğu tespit edilemez. Ancak başlıkların III. Muzaffer döneminde yapıldığı kabul eldir (İnal 1979: 50, 62).
31. Berlin Museum für Islamische Kunst, I. 2464.
32. Berlin Museum für Islamische Kunst, I. 3898 ve I. 4/67, 35.
33. British Museum, OA 1878.12-30, 573(2) Henderson Bequest.

34. Benzer bir örnek David Collection'da bulunmaktadır (Isl. 36). Sultanabad'da ele geçen ve 1300 yıllarına tarihlene tabağın orta kısmındaki bezemede, uçlarında tavşan ile türleri tam olarak belirlenemeyecek tarzda stilize edilen hayvan başları bulunan bir ağaç tasviri vardır (Von Folsach 1990: 114).
35. Vakvak üslubunda bezenmiş çok sayıda madenî eser tespit edilmektedir. Örnekler için bkz. (Beer 1983: 180-187; Atıl-Chase-Jets 1985: 102-104, 137, 141). Türk Sanatında vakvak bezeme bulunan madeni eserlerin ilk örneklerinden biri T'ien sahan'daki bir mezarda ele geçen ve 8. yüzyılın başlarına tarihlenen bronz plakalardır (Esin 1973: levha II b).
36. Victoria and Albert Museum M716-1910.
37. Konya Mevlana Müzesi, 445.
38. Baltimor, John Hopkins Üniversitesi, The John Work Garrett Library, GAR. 3.
39. İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, No. 1978.
40. Paris, Musée des Arts Décoratifs, A5212A, A5212B, A5212C.
41. Karagöz gölge oyununun göstermeliklerinden birinin Vakvak Ağacı şeklinde olması bu imgenin yaygınlığı ve sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir. Bkn (And 1975: 30).
42. Hun dönemine ait kurganlarında ele geçen buluntular içerisinde gövdeleri bitki şeklinde hayvan figürleri bulunmaktadır. I. Tüketa Kurganı'ndaki gövdeleri bitki şeklinde olan kurt tasviri ile 3. Pazınk Kurganı'nda ele geçen gövdesi rumi şeklindeki aslan figürü bu örneklerdendir (Gryaznov: 1996: resim 157). Vakvak Ağacı ile Şamanizm arasındaki ilişki kuran bir değerlendirme için bkz. (Serkina 2001: 1-15).

Kaynakça

- ACKERMAN, Phyllis (1935), "Talking tree", *Bulletion of the American Institute for Persian Art and Archeology*, 4/2: 67-72.
- AKIMUSHKIN, Oleg F. (1979), "The Art Illumination", *The Arts of the Book in Central Asia*, (Ed. Basil Gray), Colorado, 35-53.
- AND, Metin (1975), *Karagöz Turkish Shadow Theatre*, İstanbul: Dost Yayınları.
- _____ (1998), *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, İstanbul: Akbank Yayınları.
- ARNOLD, Sir Thomas W. (1930), *Bihzād And His Paintings in the Zafar-Nāmah MS.*, London.
- ATIL, E.-M.T. CHASE-P. JETS (1985), *Islamic Metalwork in the Freer Gallery of Art*, Washington.
- BAER, Eva (1965), *Sphinxes and Harpies in Medieval Islamic Art: An Iconographical Study*, Jerusalem.
- _____ (1983), *Metalwork in Medieval Islamic Art*, New York.
- BALTRUŠAITIS, Jurgis (2001), *Düşsel Ortaçağ*, (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.

- BLAIR, Sheila-Jonathon BLOOM (2000a), "Decorative Arts", *Islam Art and Arhitecture*, (Ed. M. Hattstein-P. Dalius), France:118-123.
- _____ (2000b), "Decorative Arts", *Islam Art and Arhitecture*, (Ed. M. Hattstein-P. Dalius), France:382-385.
- BORAN, Ali, (2002), "Divriği Kale Camii'ndeki Aslan Figürlerinin İkonografik Yorumu", *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur DURUKAN'a Armağan*, Ankara: 123-134.
- CANTAY, Gönül (2003), "Sivas Gök Medrese Cephesinde Bezeme İfadesi", *Cumhuriyet'in 80. Yılında Sivas Sempozyumu (15-17 Mayıs 2003, Sivas) Bildirileri*, Sivas, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları: 649-655.
- CARBONI, Stefano (2002), *Glass From Islamic Lands*, London, Thames&Hudson 323-269.
- COOK, Roger (1974), *The Tree of Life Image for the Cosmos*, Netherlands.
- ÇAYCI, Ahmet (2002), *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet (1984), "Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezartaşları", *Tarih Dergisi Prof. Dr. M. C. Şehabeddin Tekindağ Hatıra Sayısı*, 34, 495-532.
- DICKSON, Martin B.-S. C. WELCH (1981), *The Houghton Shahnameh*, London: Harwerd University Press.
- DIEZ, Ernst (1949), "The Zodiac Reliefs at the Portal of the Gök Medrese in Sivas", *Artibus Asiae*, 12: 99-104.
- DİLAVER, Sadi (1968), "Bünyan Ulu Camii-Erbaa/Akçaköy (Fidi) Silahdar Ömer Paşa Camii", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 2: 185-199.
- DUDA, Dorothea (1983), *Islamische Handschriften I Persische Handschriften, (Textband-Tafeln)*, Wien.
- EREN, Hasan ve diğerleri (1999), *Türkçe Sözlük 2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ESİN, Emel (1973), "The Cosmic Symbolism of the Dracontine Arch and Apotropaic Mask in Turkish Symbolism", *Art And Archaeogy Research Raports*, London.
- _____ (2004), *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kocabalçık Yayınevi.
- ETTINGHAUSEN, R. (1944), "The character of Islamic Arts", *The Arab Heritage*, (Ed. Nabid Amin Faris) Princeton, 251-267.
- FERRAND, Gabriel (1913-14), *Relations de voyages et textes géographiques arabes, persans et turks relatifs à l'Extrême-Orient du VIIIème au XVIIIème siècles I-II*, Paris.
- _____ (1986), "Vakvâk", *İslam Ansiklopedisi*, 13, İstanbul, Milli Eğitim Basmevi: 172-176.

- GIERLICH, Joachim (1993), *Drache-Phönix-Doppeladler Fabelwesen in der islamischen Kunst*, Berlin.
- _____ (1996), *Mittelalterliche Tierreliefs in Anatolien und Nordmesopotamien*, Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag.
- GÖRÜR, Muhammed (2002), “Beylikler Dönemi Mimarisinde Figürlü Süsleme”, *Türkler*, 8, (Ed. H. C. Güzel-K. Çiçek ve S. Koca), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları: 55-61.
- GRABAR, Oleg (1988), *İslam Sanatının Oluşumu*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- GRABAR, Oleg-Sheila BLAIR (1980), *Epic Images and Contemporary History The Illustrations of the Great Mongol Shahnama*, Chicago ve London.
- GRUBE, Ernst J. (1968), *The Classical Style in Islamic Painting*, Germany: Edizioni Oriens.
- GRYAZVOV, Mikhail P. (1996), *South Siberia*, (İng. Ter. J. Hogarth), Geneva: Negal Publishers
- GÜNDOĞDU, Hazma (1982), “Sivrihisar Alaşah Kümbetinin Mimarisi, Geometrik ve Figürlü Plastik Süslemeleri Üzerine”, *Vakıflar Dergisi*, 16: 135-142.
- GÜNDÜZ, Sema (2002), “Karatay Han Portalleri Süsleme Programı İkonografisi”, *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, Ankara: 291-306.
- HILLENBRAND, Robert (2005), *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, İstanbul 2005: Homer Kitabevi.
- İNAL, Güner (1979), “Bözhöyük Kasım Paşa Camii Kürsüsünün Sütun Kabartmalarıyla İlgili Bazı Yorumlar”, *Bellekten* 43: 169, 49-68.
- KARAMAĞARALI, Beyhan (1992), *Ahlat Mezartaşları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KUBAN, Doğan, 2002, *Seçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KÜHNEL, Ernst, (1971), *Die Islamischen Elfenbeinskulpturen VIII-XII. Jahrhundert*, Berlin.
- KÜLTÜRAL, Z-L. BEYRELİ (Haz) (1999), *Şerifi Şehname Çevirisi III*, Ankara.
- LAONNOY, Richard (1971), *The speaking Tree: A study of Indian culture and society*, New York: Oxford University Press.
- MINOVI, B.-W. ROINSON-J.V.S. WILKINSON ve E. BLOCHET (1960), *The Chester Beatty Library a Catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatures*, (Ed. J. Arbery), Dublin
- Muhyiddin-i Arabi (1993), *Futûhat-ı Mekkiye*, (Ter. Selahaddin Alpay), İstanbul: Şakir Hoca Kitap Evi.
- NAUMANN, Rudalf -Elisabeth, (1976), *Takht-ı Suleiman*, München.

- OTTO-DORN, K. (1963), "Darstellungen des Turco-Chinesischen Tierzyklus in der Islamischen Kunst", *Beitraege zur Kunstgeschichte Asiens. in Memoriam Ernst Diez*, İstanbul: 131-165.
- _____ (1978-79), "Figural Stone Reliefs on Seljuk Sacred Architecture in Anatolia", *Kunst des Orients*, 12: 103-149.
- ÖGEL, Semra (1966), *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖLÇER, Nazan (2005), "The Anatolian Seljuks", *Turks A Journey of a Thousand Years, 600-1600*, (Ed. David J. Roxburgh), London: 102-145.
- ÖNEY, Gönül (1967), "Niğde Hüdavend Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları", *Belle-ten*, 31/122: 143-167.
- _____ (1968), "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", *Belle-ten*, 32/125: 25-36.
- _____ (1969), "Anadolu Selçuk Sanatında Ejder Figürleri", *Belle-ten*, 33/130: 171-216.
- _____ (1969-70), "Sun and Moon Rosettes in the Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture", *Anatolica*, 3: 195-203.
- _____ (1970), "Anadolu Selçuk Mimarisinde Boğa Kabartmaları", *Belle-ten*, 34/133: 83-120.
- _____ (1971), "Anadolu Selçuk Mimarisi'nde Arslan Figürü" *Anadolu (Anatolia)*, 13: 1-64
- _____ (1992), *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- _____ (1993), "Anadolu Selçuk Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal", *Malazgirt Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 139-172.
- _____ (2002), "Selçuklu Figür Dünyası", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 401-418.
- ÖNKAL, Hakkı (1996), *Anadolu Şelçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ÖZKARCI, Mehmet (2001a), *Niğde'de Türk Mimarisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (2001b), "Niğde'de Türk Mimari Eserlerindeki Figürlü Kabartmalar", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler, 19-20 Nisan 2001*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2001, 395-418.
- ÖZTÜRK ve diğerleri (1993), *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ROBINSON, B. W. (1998), *Persian Paintings in the Collection of the Royal Asiatic Society*, London.

- _____ (1979), "The Turkman Acool to 1503", *The Arts of the Book in Central Asia*, (Ed. Basil Gray), Colorado, 215- 247.
- ROUX, J. P. (1972), "Le Décor Amine du Caravansérail de Karatay en Anatolie", *Syria*, 4: 371-397.
- _____ (1978), "La Prétendue Représentation du Calendrier des Douze Animaux dans L'art Islamique Médiéval", *Journal Asiatique*, 266: 237-249.
- _____ (1980), "Mosquées Anatoliennes A Décor Figuratif Sculpté", *Syria*, 57: 305-323.
- SAKAOĞLU, Necdet (1993), "Ayaklanmalar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı-Türk Tarih Vakfı Yayını: 440-445.
- _____ (1994a), "Çınar Olayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı-Türk Tarih Vakfı Yayını: 500.
- _____ (1994b), "Vak'a-i Hayriye", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, Kültür Bakanlığı-Türk Tarih Vakfı Yayını: 357-359.
- SÉGUY, Marie-Rose (1977), *The Miraculous Journey of Mahomet, Mirâj Nâmeh, Bibliothèque Nationale, Paris (Manuscript Supplément Turc 190)*, New York: George Braziller.
- Su'udi Mehmed b.Emir Hasan (1987), *Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev*, İstanbul: Ataş Basımevi.
- SUAREZ, Thomas (1999), *Early Mapping of Southeast Asia*, Hon Kong ve Singapore.
- THACKSTON, W. M. (1994), "The Paris Mi'râjnâme", *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 18: 265-299.
- TITLEY, Norah M. (1983), *Persian Miniature Painting*, London.
- TOORAWA, Shawkat, M. (2000), "Wâq al-wâq: Fabulous, Fabular, Indian Ocean (?) Islands..." *In Emergences: Journal for the Study of Media and Composite Cultures*, 10/2: 387-402.
- _____ (2002), "Waqwaq", *The Encyclopedia of Islam New Edition*, XI, (Ed. P. J. Bearman-Th. Bianquis-C. E. Bosworth-E. Von Donzel-M. P. Heinrichs), Leiden: 103-108.
- TURAN, Osman (2004), *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÜNAL, R., H. (1982), *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- ÜNVER, İsmail (1983), *Ahmedi İskender-name, İnceleme-Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- VON FOLSACH, Kjeld (1990), *Islamic Art The David Collection*, Copenhagen.
- VON GLADIß, Almut (2000), "Islamic Metalwork", *Islam Art and Architecture*, (Ed. M. Hattstein-P. Dalius), France: 202-205.

- WALKER, Daniel (1997), *Flowers Underfoot Indian Carpet of the Mughal Era*, New York
- WALZER, Sofie (1969), “The Topkapı Saray Manuscript of the Persian Kalila wa-Dimna (dated A.D. 1413)”, *Oriental Studies*, (Ed. S. M. Stern-R. Walzer), 4: 48–84.
- WARNER, Arthur George-Edmond WARNER (1909), *The Sháhnáma of Firdausí*, London.
- YAZAR, T.-A. DÜNDAR (2000), “Türk-İslam Sanatında ‘Horoz’ İkonografisi”, *Kök Araştırmalar*, 2/1: 213–235.
- YAZAR, T. (2004), “Türk Mimarisinde Kozmik Eksen Tasarımları”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002, Bildiriler 8-10 Mayıs 2002*, Ankara: 348-358.

@ Kaynakça (Ocak 2006)

- GÜRLEK, Dursun, “İstanbul’da Çınar Vak’aları”
<http://www.osmanli.org.tr/yazi.php? bolum=4&id=315>
- SERKİNA, Galina, “Traces of Tree-Worship in the Decorative Patterns of Turkish Rugs”, *EJOS IV* (2001), (=M. Kiel, N. Landman & H. Theunissen (eds.), *Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht- The Netherlands, August 23-28, 1999*), No. 51, 1-15.
<http://www2.let.uu.nl/Solis/anpt/ejos/pdf4/51Serkina.pdf>
http://www.metmuseum.org/toah/ho/08/nc/hod_1982.120.1folio35r.htm
<http://www.saudiaramcoworld.com/issue/200504/the.seas.of.sindbad.htm>

The Waq Waq Style in Medieval Anatolian Turkish Architecture Ornamentation

Dr. Turgay YAZAR*

Abstract: The Anatolian Turkish architecture of the Middle Ages includes a group of decorative ornaments in the form of human and animal scalps or figures attached to vegetal motifs. Some scholars account for these decorative ornaments through a reference to 'Shamanism', the ancient Turkish religion, to the twelve animal calendar, to animals of the astrological signs, or to animal figures in Turkish mythology. In fact, these ornaments, which became widespread in Anatolian Turkish Art from mid-thirteenth century onwards, are not related to Shamanism, astrological signs, or calendar animals. They are actually examples of a stylization of the so-called Waq Waq tree, which was believed to grow on the imaginary Waq waq Island believed to be located in the Indian Ocean. Waq waq is a legendary tree that yields fruit in human and animal shapes, has branches whose tips look like human and animal forms, and makes a sound similar to 'waq waq'. It can be argued that this type of ornamentation, which evolved out of the so-called Waq waq tree and which was employed extensively not only in architecture but also in books, ceramics, metal works, glass works, woodworks, fabrics, and carpets, was a specific decorative style. This argument is supported by a 16th century source as well. In short, this ornament needs to be considered and evaluated not in relation to Shamanism, astrological signs, or calendar animals, but as a specific style of decoration.

Key Words: Waq waq Island, The Waq waq Tree, Talking Tree, Waq waq style, Anatolian Turkish Architecture, Architectural Ornament

---

*Cumhuriyet University, Faculty of Science and Letters, Department of the History of Art / SIVAS
turgayyazar@yahoo.com.

Стиль "ВакВак" в турецком архитектурном стиле средневековой Анатолии

Доктор Тургай Язар*

Резюме: Группа украшений, состоящая из фигур или голов животных или людей добавленные к листьям и вьюнкам представленная в турецком архитектурном стиле средневековой Анатолии с точки зрения некоторых исследователей связана с Шаманизмом, древнетюркской религией, 12 животными календаря, животными зодиака или животными, имеющими место в Тюркской мифологии. Эти украшения, распространенные с середины 13.го века в искусстве турецком архитектурном стиле средневековой Анатолии не связаны с Шаманизмом, древнетюркской религией, 12 животными календаря или животными зодиака, а являются примером передачи стиля дерева под названием ВакВак на архитектурное украшение. По вере дерево ВакВак находится на острове ВакВак в Индийском и Тихом Океане является легендарным деревом ветви и плоды которого представляют собой фигуры людей или животных и издающее звуки напоминающие кваканье. То что этот вид украшений, произошедший из дерева ВакВак и распространенный в таких видах искусства, помимо архитектуры, как ковротеление и ткачество, дерево, минералы, керамика, книги, является стилем подтверждается источниками, относящимися к 16му веку. По этой причине добавленные к листьям и вьюнкам головы и фигуры людей и животных необходимо рассматривать не как вид украшений, связанный с Шаманизмом, 12 животными календаря или животными зодиака, а как стиль украшений.

Ключевые Слова: Остров ВакВак, дерево вакВак, говорящее дерево, стиль ВакВак, Тюркская архитектура Анатолии, архитектурные украшения.

---

* Университет Джумхуриет, Факультет Естественных и Литературных, Отделение Истории Культуры / СИВАС
tyazar@cumhuriyet.edu.tr